Bakı Dövlət Universiteti
magistrant, Əliyev Rusif Samət oğlu
rusif1306@gmail.com

İQTİSADİ İNKİŞAFDA GÖMRÜK TARİF TƏNZİMLƏNMƏSİ

XÜLASƏ

İqtisadi inkişafda gömrük tarifi və tənzimləmələri mühüm rol oynayır. Gömrük tarifləri və tənzimləmələri ölkələrin xarici ticarət siyasətini və iqtisadiyyatını əhəmiyyətli şəkildə təsir edir. Gömrük tarifləri və tənzimləmələri, bir tərəfdən yerli istehsalı dəstəkləyərək iqtisadiyyatı inkişaf etdirə bilər, digər tərəfdən isə xarici ticarət və sərbəst bazar prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil edərək iqtisadi məhdudiyyətlərə səbəb ola bilər. Düzgün gömrük siyasəti iqtisadi inkişaf üçün balanslı yanaşmalar tələb edir.

Bu məqalədə gömrük və gömrük tariflərinin əhəmiyyətini öyrənməyə və gömrük tariflərinin bütün dünyada beynəlxalq ticarətdə və iqtisadiyyatda necə mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi araşdırılır.

Açar sözlər: *Beynəlxalq ticarət, iqtisadi inkişaf, gömrük, tariff, tənzimlənmə.*

GİRİŞ

Gömrük adətən gömrük siyasəti və onun həyata keçirilməsi mexanizmidir. Gömrük siyasəti, öz növbəsində, mübadiləni tənzimləyən kompleks tədbirlər kimi milli iqtisadiyyatı xarici rəqabətin, onun səmərəli inkişafına şərait yaratmaq üçün xarici ticarətin mənfi təsirindən qorumaq üçün vacibdir. Bu, gömrük xidmətinin həyata keçirilməsi mexanizminin əsas elementidir. Gömrük əsrlər boyu mövcuddur və bütün dövlətlərin struktur elementidir. Gömrük fəaliyyəti bilavasitə ticarətin inkişafı ilə bağlıdır.

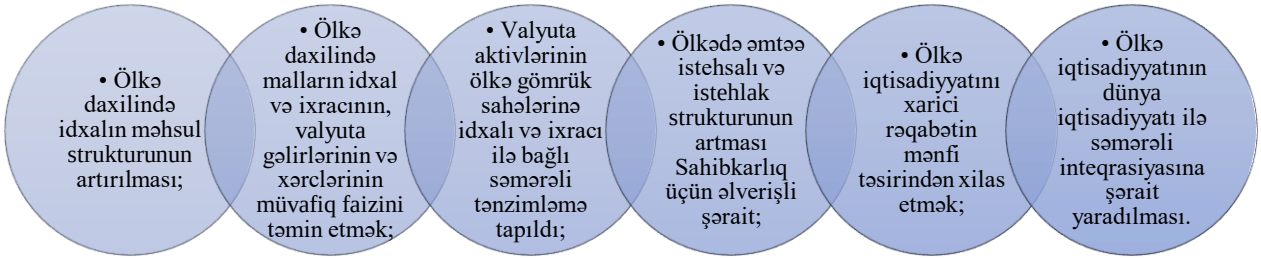
ƏSAS HİSSƏ

Beynəlxalq ticarətin inkişafı üçün gömrük və tarif siyasətinin böyük əhəmiyyətinin birləşməsi yeni istiqamətlərin yaranmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bütün iqtisadi siyasətlər qlobal iqtisadi dalğanın genişlənməsinin faydalarını artırmaq maraqlarına doğru irəliləyir. Xatırlatmaq istərdik ki, bir ölkənin hamısı gömrük və tarif siyasəti alətlərindən bu və ya digərində istifadə edir ki, bu da əsas sosial-iqtisadi problemlərin əksəriyyətini, xüsusən idxal-ixrac fəaliyyətindən kənara çıxan problemləri həll edir, xüsusən də iqtisadiyyatın islahatları və modernləşdirilməsidir [1].

Azərbaycanın beynəlxalq ticarətində Rusiyanın böyük payı var. Belə ki, son iyirmi il ərzində Rusiya beynəlxalq standartlara və qaydalara uyğun gömrük-tarif tənzimlənməsi sisteminin yaradılması istiqamətində mühüm addımlar atıb. Lakin bu gün Azərbaycan innovativ inkişaf modelinə keçmək, iqtisadiyyatları şaxələndirmək və ixraca yönəlmək və bazar iştirakçıları arasında milli rəqabət qabiliyyətini gücləndirmək kimi çətinliklərlə üzləşib. Bu iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi dövlət ənənələri və tarif tənzimləmələri sahəsində tədbirlərin tətbiqini tələb edir.

Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya edən və beynəlxalq ticarət iştirakçılarının davranışını müəyyən edən çoxtərəfli iqtisadi təşkilatların fəaliyyətinə öyrəşmiş Azərbaycan üçün müasir gömrük-tarif tənzimlənməsi sistemi və onun inkişaf tendensiyaları haqqında biliklər praktiki maraq doğurur. Bu, Azərbaycan oyunçularının davranışlarının dünya bazarında qəbul edilmiş qaydalara uyğunluğunu təmin etmək baxımından vacibdir.

Tarif tənzimlənməsi həm ənənəvi, həm də eyni zamanda xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi üçün fəal şəkildə istifadə olunan hesab olunur. Tarif tənzimlənməsi mallara idxal və ixrac rüsumlarının dərəcələrinin müəyyən edilməsi yolu ilə həyata keçirilir və dövlət xarici ticarət fəaliyyətinə, başqa sözlə, xarici ticarətə bu dərəcələri müvafiq müddətdə artırmaqla nəzarət edir. Tarif tənzimlənməsi ölkənin gömrük sərhədində gömrük ödənişləri almaqla milli iqtisadi təhlükəsizliyin, ictimai qaydaların, insanların həyat və sağlamlığının, cəmiyyətin mənəvi-mənəvi dəyərlərinin qorunmasını, habelə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ödənilməsini təmin edir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tarif tənzimlənməsinin əsas məqsədi aşağıdakılardır:[2].

Şəkil 1. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tarif tənzimlənməsinin əsas məqsədi

Gömrük tariflərinin tənzimlənməsi müasir dövlət-ticarət münasibətlərinin əsas tənzimləmə alətidir. Tariflərin müəyyənləşdirilməsində tarifin mənalılığına təsir edən bəzi əsas istiqamətlər var. Bunlar aşağıdakılardır;

- gömrük rüsumlarının növlərinin seçilməsi istiqamətləri,
- tarif strukturunun formalaşdırılması,
- tarif təsnifatı təlimatının gedişatı,
- gömrük rüsumlarının saxlanılması məqsədi ilə idxal olunan malın mənbəyinin müəyyən edilməsi üsulları.

Gömrük tarifinin iqtisadi rolu ondan asılıdır ki, yığımlar malın maya dəyərinə təsir edir və milli bazarı, kapital yığımını qoruyur, ayrı-ayrı iqtisadiyyat mənfəət normalarına və istehsalın tempinə dərindən təsir edir, milli və beynəlxalq şəraitdə istehsalı tarazlaşdırır.

Məsələn, "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi qaydalarını, habelə Azərbaycan Respublikasında daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə, Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallara görə rüsumların tutulması qaydalarını müəyyən edir. Qanun gömrük tarifini aşağıdakı kimi müəyyən edir:[3].

Tarif- dövlətin gömrük sərhədindən çıxarılan və xarici iqtisadi fəaliyyətə uyğun gələn mallara tətbiq edilən sistemləşdirilmiş gömrük rüsumunun dərəcələrinin məcmusudur. Gömrük tarifi ümumiyyətlə aşağıdakı əsas funksiyaları yerinə yetirir:

- Müxtəlif malların idxalı üçün rüsum dərəcələrinin diferensiallaşdırılması yolu ilə idxalın optimal əmtəə strukturunu formalaşdırır;
- qiymət mexanizminin tərkib hissəsi kimi sosial xidmətlər və sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi nəticələrinə təsir göstərir;
- xarici rəqabətin əhəmiyyətli təsir göstərə biləcəyi iqtisadiyyatın ayrı-ayrı milli sektorlarını müdafiə edir;
- aktiv xarici ticarət siyasətini asanlaşdırmaq, malların bazarlara çıxarılmasını asanlaşdırmaq üçün ticarət danışıqları zamanı qarşı tərəfə təzyiq göstərmək, azad ticarət zonaları, gömrük ittifaqları yaratmaq;
- idxal və ixrac dərəcələrini, valyuta xərcləri və daxilolmalarını optimallaşdırır və əlverişli ticarət balansı yaradır.

Gömrük tarifinin praqmatik rolu (idxal olunan malların dəyəri üçün dəyər maneəsinin yaradılması) daha çox nəzərə çarpır. Bu rol əmtəələrdə fərqlidir. Bəziləri bəzilərində az əhəmiyyət kəsb edir (xammal, bəzi növ yarımfabrikatlar), digərləri isə (hazır sənaye məhsulları və kənd təsərrüfatı malları) çox vacibdir. Gömrük rüsumu - Belə idxal və ixracın vacib şərti malların ölkənin gömrük ərazisinə idxalı və ya ixracı zamanı gömrük orqanları tərəfindən əsaslandırılmamasıdır.

Gömrük rüsumları üç əsas funksiyanı həyata keçirir:[3].

Cədvəl 1. Gömrük rüsumlarının funksiyaları

Fiskal funksiya	Bu funksiya həm idxal, həm də ixrac rüsumlarına aiddir, çünki onlar dövlət büdcəsinin gəlir maddələrinin tərkib hissəsidir
Qoruma funksiyası	Bu funksiya idxal rüsumlarına aiddir, çünki onlar yerli istehsalçıları arzuolunmaz xarici rəqabətdən qorumağa kömək edir. Daxili bazarı qorumaq üçün idxal rüsumlarının artırılmasının əsas səbəbi daxili rəqabət qabiliyyətinin aşağı olmasıdır.
Balans funksiyası	Bu funksiya ixrac rüsumlarına aiddir, çünki onun köməyi ilə daxili qiymətlər nədənsə dünya qiymətlərindən aşağı olan malların ixracına mane olur.

Gömrük rüsumları bütün sərhəd keçid məntəqələrinə şamil edilir. Gömrük rüsumları gömrük sərhədinin keçməsi ilə qüvvəyə minən və xarici ticarət dövriyyəsi mallarına şamil edilən dolayı vergi növlərinin növlərindən biridir. Gömrük rüsumlarına bütün əsas vergi xüsusiyyətləri daxildir:

- gömrük rüsumlarının ödənilməsi də məcburidir və dövlət hakimiyyəti tərəfindən təmin edilir;
- gömrük rüsumları göstərilən xidməti əvəz etmir və fərdi qaydada tutulur;
- gömrük ödənişlərindən daxilolmalar konkret dövlət xərclərini ödəmək üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Ümumiyyətlə, dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətinin tənzimlənməsində tarif aparatının rolu sonsuzdur. Qeyri-tarif tənzimləyicilərindən fərqli olaraq, tarif tənzimlənməsi mahiyyət etibarilə gizlilik və davamlılıq xüsusiyyəti ilə seçilir.

Xarici ticarətin tənzimlənməsi üsulları iki qrupa - iqtisadi və inzibati redaktə üsullarına bölünür. İqtisadi tənzimləmə üsulları ticarət siyasətinin iqtisadi alətlərinin - gömrük tariflərinin, vergilərin tətbiqinə əsaslanır [4]. Bu vasitələrdən dövlət xarici iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin iqtisadi maraqlarına və müvafiq olaraq onların davranışına təsir göstərir. Eyni zamanda onların tam əməliyyat müstəqilliyi qorunur. Bu tədbirlər bazar münasibətlərinin xarakterinə daha çox uyğundur və buna görə də bazar iqtisadiyyatında XBİ-nin tənzimlənməsində əsas rol oynayır. Tarifə xarici ticarət dövriyyəsinə idxal olunan malların qiymətinin tənzimlənməsi üsulu təsir edir. Belə ki, tariflərin tətbiqi idxal olunan malların dəyərini artırır, lakin alıcılarda bahalı xarici mal və ya ucuz yerli mal almaq seçimində qalır. Tariflərin tənzimlənməsi metodu mahiyyət etibarı ilə daxili bazarı xarici rəqabətin zərərli təsirlərindən qorumaq məqsədi daşıyır. Gömrük tarifləri XBİ-nin ən mühüm iqtisadi tənzimləyicisidir.

NƏTİCƏ

Xarici ticarət əməliyyatlarının şərti idarəetmə sistemi və milli gömrük xidmətlərinin təkmilləşdirilməsinə yardım dünya ticarətinin inkişafına böyük köməkdir. Hazırda gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi metodunun uyğunlaşdırılmasından gömrük şuralarının yaradılmasına gömrük tariflərinin formalaşması prinsipləri və gömrük müxtəlif əməkdaşlıq formaları tətbiq edilir. Xüsusi yer iqtisadi prosesləri stimullaşdırmaq üçün gömrük məhdudiyyətlərinin ləğv edildiyi azad iqtisadi zonaların fəaliyyət göstərməsidir. Tələb gömrük xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi, gömrük xidmətlərinin effektivliyinin artırılması, itirilmiş prosedurların və rəsmiyyətlərin aradan qaldırılması və yeni informasiya texnologiyalarından maksimum istifadənin artırılması prosesi olub.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Əhmədov, N. (2022). Azərbaycanın gömrük siyasətinin inkişafı: Yeni çağırışlar və perspektivlər. Bakı: Nurlan Nəşriyyatı.
2. Əliyev, A. (2020). Beynəlxalq gömrük standartları və Azərbaycan: Yeni çağırışlar. Bakı: İqtisadiyyat Universiteti Nəşriyyatı.

3. Əliyeva, S. (2010). Azərbaycanın beynəlxalq ticarət siyasəti və gömrük siyasəti. Bakı: İqtisadiyyat Nəşriyyatı.
4. Krugman, P., Obstfeld, M. & Melitz, M. (2015). International Economics: Theory and Policy. Pearson.

CUSTOMS TARIFF REGULATION IN ECONOMIC DEVELOPMENT

ABSTRACT

Customs tariffs and regulations play an important role in economic development. Customs tariffs and regulations significantly affect the foreign trade policy and economy of countries. Customs tariffs and regulations, on the one hand, can develop the economy by supporting local production, and on the other hand, they can conflict with foreign trade and free market principles and cause economic restrictions. A sound customs policy requires balanced approaches for economic development.

This article attempts to study the importance of customs and customs tariffs and examines how customs tariffs play a significant role in international trade and the economy around the world.

Keywords: *International trade, economic development, customs, tariff, regulation.*

ТАМОЖЕННО-ТАРИФНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

РЕЗЮМЕ

Таможенные тарифы и правила играют важную роль в экономическом развитии. Таможенные тарифы и правила существенно влияют на внешнеторговую политику и экономику стран. Таможенные тарифы и правила могут, с одной стороны, развивать экономику, поддерживая местное производство, но, с другой стороны, они могут противоречить принципам внешней торговли и свободного рынка и вызывать экономические ограничения. Правильная таможенная политика требует сбалансированных подходов к экономическому развитию.

В данной статье рассматривается важность таможенных пошлин и тарифов, а также то, какую важную роль таможенные тарифы играют в международной торговле и экономике по всему миру.

Ключевые слова: *Международная торговля, экономическое развитие, таможня, тариф, регулирование*